

Globalizace, válka a pud smrti

HYNEK TIPPELT

Globalisation, War and the Death Drive

Abstract: This paper deals with the psychoanalytical conception of aggressivity, destruction and war in relation to the contemporary context of the globalisation process. The destructive tendencies are interpreted with the help of the psychoanalytical theory of the paranoid-schizoid position. The paper plays off Patočka's "heretic" conception of war as something meaningful and meaning-giving against the Freudian conception of war as one of several ways in which the death drive may be externalised. It examines the possibilities of Freudian determinism and instinctivism to handle human destructivity. It suggests that something like a "destructive revolution", which would be analogous to the 20th century sexual revolution, is needed in order to reduce the contemporary international tension.

Key words: psychoanalysis, philosophy of history, globalisation, destructivity, death drive.

Príspevek pojednáva o psychoanalytickém pojetí agresivity, destrukce a války ve vztahu k aktuálním souvislostem globalizačního procesu. Ekonomicko-společenská globalizace evokuje geneticky rané úzkosti, které je možné analyzovat v rámci teorie tzv. paranoidně-schizoidní pozice, kterou britská psychoanalytička Melanie Kleinová (*Kleinová, 2005*) rozvinula Freudův koncept pudu smrti (*Freud, 1999 b*). Paranoidně-schizoidní pozice je psychická struktura, založená na štěpení, na schizoidním obranném mechanismu, zaměřeném na odstranění důsledků perzekuční úzkosti. V paranoidně-schizoidní reakci na globalizaci se svět fantazijně rozpůlil na „osy dobra a zla“. Rozštěpené, černobílé vidění světa, charakteristické pro paranoidně-schizoidní pozici, přirozeně vede k destruktivnímu chování, které se zároveň může zdát děsivější v důsledku oživení archaických úzkostí. Hnací silou paranoidně-schizoidní reakce, charakteristické nárůstem perzekuční úzkosti, je podle psychoanalýzy pud smrti. Tento koncept, který je základem psychoanalytické interpretace lidské destruktivity, je představen jako možný doplněk filozoficko-dějinných úvah o „*pozitivě války a smrti*“ (*Patočka, 1990*).

Príspevek staví vedle sebe Patočkovu „kacířské“ pojetí války jako něčeho smysluplného a smysludárneho (*Patočka, 1990, s. 128*) a freudovské pojetí války jako jedné z podob, v níž se může externalizovat pud smrti (*Freud, 1998 b*). Pud smrti je vyložen ve smyslu univerzálního zákona, regresivně orientované síly, která zakládá dynamický vývoj, jehož se účastní každá jednotlivá věc i strukturovaný celek. Při zkoumání války je možné využít koncept pudu smrti různým způsobem, doménou psychoanalýzy je nicméně intrapsychický prostor a individuální motivace. Válka je interpretována jako jeden z možných prostředků, které může jedinec využít k ochraně před vlastními autodestruktivními tendencemi, není-li schopen využít tyto sklony kreativněji. Príspevek si klade otázku, nakolik freudovský determinismus a instinktivismus umožňují hledat cesty, jak s lidskou destruktivitou zacházet, a dospívá k tomu, že jednou z podmínek zmírnění současného mezinárodního napětí je uskutečnění destruktivní revoluce, která by byla protějškem sexuální revoluce v oblasti destruktivity.

PARANOIDNĚ-SCHIZOIDNÍ REAKCE NA GLOBALIZUJÍCÍ SE SVĚT

Válka je jev, jehož studium bohužel nejen nepřestává být aktuální, ale naopak se zdá, že jeho naléhavost stoupá. Jsme svědky tristně rostoucího užívání dětských vojáků (*Singer, 2005*) a s rozvojem teroristických metod boje můžeme sledovat rozšíření strachu z války i v těch oblastech, kde se zdálo, že tato hrozba spíše pomalu mizí. Podle množství komentátorů a akademických prací žijeme v období, pro něž je charakteristický nárůst nejistoty a strachu z vnějšího (xenofobie) i vnitřního nepřítele (konspirační teorie), (*rovnej například Castel, 2005; Halliday, 2001; Johnson, 2005; Choi – Kwon – Lee, 2007; Managing Traumatic Stress, 2004*). V článku *Být či nebýt po americké tragédii 11. září 2001* český psychoanalytik Michael Šebek píše: „*Atmosféra úzkosti z vnitřního nepřítele a paranoidně-schizoidní pozice s tím související... se rozrostla téměř do celého světa. Tato globalizace existenční úzkosti, provázející nakonec ekonomicko-společenskou globalizaci jako černý stín unifikovaného světa, je pozoruhodná tím, že ji nikdo nečekal, ačkoli se dala předpokládat.*“ (Šebek, 2002.) Šebek zde dává do souvislosti vnější „*tendenci k unifikaci*“ a „*tlak na zmenšení rozdílů mezi objekty*“ s „*totalitním stavem v mysli jedince*“. Globalizace, jak ji zatím můžeme sledovat, je vskutku doprovázena zvyšováním mezinárodního napětí. Množství ozbrojených konfliktů, mezinárodních nebo v podobě občanské války, se stalo jedním z charakteristických rysů minulého století, v němž globalizační proces započal. Přínejmenším dosavadní fáze globalizace je spjata s válkou – nyní nejvýrazněji v podobě teroristických útoků a boje proti terorismu.

Paranoidně-schizoidní pozice – analytický termín, jímž Michael Šebek popisuje kolektivní psyché globalizované společnosti – je koncept, kterým Melanie Kleinová (*Kleinová, 2005*) zachycuje výsledek působení raných obranných mechanismů. Obranným mechanismem se pak míní způsob, jímž se psychika brání úzkosti. Termín pozice hraje v myšlení Kleinové trojí úlohu:

- 1) způsobu, jímž se dítě dívá (v psychickém i fyzickém slova smyslu) na matku;
- 2) charakteristiky určitého vývojového stadia (zhruba první čtyři měsíce);
- 3) psychické struktury jako určitého způsobu psychického fungování (který se ovšem neustále proměňuje a který je během celého života v různé míře využíván).

Klíčovým mechanismem v genezi paranoidně-schizoidní pozice je štěpení. Štěpení zážitků na pozitivní a negativní, tzv. *splitting*, je základním organizačním prvkem raného psychického života, který podle Kleinové začíná již od narození. Dítě si je vědomo (vnímá), že existuje objekt, s nímž vyhledává kontakt, protože s ním má příjemnou zkušenost gratifikace. Nicméně není schopné vnímat (uvěřit nebo chápat), že objekt, který ho (někdy) uspokojuje, je tímž objektem, který ho (jindy) zklamává. Objekt nebo objekty, s nimiž přichází do styku, se mu rozpadají nebo rozpadají na tzv. částečné objekty, které jsou podle toho, zda reprezentují gratifikaci nebo frustraci, rozděleny na dobré a špatné. Špatné zážitky se dítě snaží vyvrhnout (svrhnout na zlý – zlomyslný – objekt) a z toho pochází v budoucnu rozvinutý mechanismus projekce, zatímco dobré se snaží pozřít (inkorporovat), z čehož jsou odvozeny různé formy introjekce. V důsledku tohoto mechanismu štěpení postupně dochází k vývoji představy mocného benevolentního objektu, k němuž je orientována láska, vděčnost a snaha o identifikaci, a protikladného, nicméně rovněž mocného, zlovolného objektu, který je terčem nenávisi, závisi a snah o zničení. Stejně rozštěpenou povahu má i zvolna se vyvíjející *self*, tedy prožívání (vnímání, pocítování, chápání) sebe sama. Představa sebe sama se strukturuje do fragmentu dobrého *self*, které je čisté, hodnotné, hodné lásky, a do protikladného – nicméně stejně „idealizovaného“ – fragmentu špatného *self*, které je terčem autodestrukce a předmětem vyvržení.

V procesu vytváření fragmentárního *self* hraje formující roli paranoidní, perzekuční úzkost. Vedle jiných obsahů je „zlý objekt“ terčem projekcí nepřátelských, agresivních pocitů, které původně patřily (nerozštěpenému) *self* a které mají pudový základ. Kleinová svou teorii paranoidně-schizoidní pozice navázala na Freudovu hypotézu o pudu smrti, o němž bude níže řečeno více.

Fragmentární *self* (tedy rozštěpené na dobré a špatné) je – řečeno slovy Kleinové – v paranoidně-schizoidní pozici, tedy v takové situaci, kdy je obklopené mocnými protikladně obsazenými objekty a kdy je sužované perzekuční úzkostí z mocného zlého objektu. Jeho svět je ostře černobílý a černobíle prožívá i sebe sama. S ohledem na tuto schopnost je toto *self* onnipotentní – má pocit, že dokáže vše, protože skrze rozštěpení může zničit jakýkoli objekt. Není si vědomo oddělení sebe a objektů, takže všechny své pocity dává v jednoznačnou a jednosměrnou souvislost s objekty. Objekty a afekty se v této pozici tedy v jistém smyslu rovnají.

V paranoidně-schizoidní reakci na globalizující se svět se jini jeví jako nepřátelé, nepřátelé jako ztělesnění zla a zlo jako vše, co přináší omezení elasti, byť jen symbolicky nebo jako hrozba. Rozštěpeným viděním světa v dvoubarevném protikladu dobrý a zlý je paranoidně-schizoidní pozice přirozeným základem destruktivního chování (zaměřeného na zničení objektu), jež může v sociálním kontextu kulminovat ve válku, která – anebo její hrozba – se zároveň v důsledku probuzených archaických úzkostí může zdát děsivější než kdy dříve. V této situaci se vznáší filozoficko-dějinná otázka po příčině války, respektive filozoficko-antropologická otázka, co je tím – jak se zdá – nevykořenitelným základem lidské destruktivity.

PROČ 20. STOLETÍ JAKO VÁLKA?

Svár nebo boj jsou klíčovými koncepty západní filozofie dějin od Herakleita po Georga Hegela. K filozoficko-dějinnému výkladu války přispěl také český filozof Jan Patočka. Jako „dobu noci, války a smrti“ charakterizoval 20. století, první století globalizace, v jednom ze svých pozdních esejů – *Války 20. století a 20. století jako válka* (Patočka, 1990). Poukazuje na to, že filozofie dějin zatím opomíjela možnost, „že by válka sama mohla být něco vykládajícího, co samo ze sebe má moc smyslodárnou“ (Patočka, 1990, s. 128).

Ohrožení života ve válce a boj jsou podle Patočkova názoru přitažlivé záhadnou smysluplností, válku lidé podle něj mohou prožívat jako čas svobody: „V jejím prožitku je na dně něco hluboce a záhadně pozitivního. Není to přitažlivost propasti a romantika dobrodružství, není v tom žádná perverze přirozených citů. Přemáhající pocit smysluplnosti, kterou však je těžké formulovat, se nakonec zmocňuje člověka fronty.“ (Patočka, 1990, s. 133.) „Jak vládne den, život, mír nad každým jednotlivcem, nad jeho tělem a duší? Pomocí smrti, ohrožením života... ve válce k válce tedy vládne den a život pomocí smrti.“ (Patočka, 1990, s. 136.) „Nejhlubším objevem fronty je vykloněnost života do noci, boje a smrti, neodepsatelnost této položky v životě...“ (Patočka, 1990, s. 138.) Patočka dále upozorňuje na zkušenost války jako na podmínku míru: „První předpoklad je Teilhardova frontová zkušenost, kterou formuloval například Junger: pozitivnost fronty, fronta nikoli jako otročení životu, nýbrž jako nesmírné osvobození právě od této služebnosti.“ (Patočka, 1990, s. 140.) A konečně: „Válka je sto ukázat, že mezi svobodnými jsou někteří sto se stát bohy, dotknout se... toho totiž, co tvoří poslední jednotu a tajemství bytí. To jsou však ti, kteří chápou, že polemos není nic jednostranného, že nerozděluje, nýbrž spojuje, že nepřátelé jsou jen zdánlivě celi, ve skutečnosti že patří k sobě...“ (Patočka, 1990, s. 142.)

Jan Patočka není s názorem, že válka a destrukce jsou neodmyslitelnými protějšky či nutnými doplňky míru a kreativity, osamocený nejen mezi filozofy. V podobném smyslu píše například současný populární americký spisovatel a publicista Chris Hedges: „Věřme ve vznešenost sebeobětování, které po nás válka chce, zvláště když jsme omámeni jejím opiem. Nacházíme důvod ke společnému zápasu, sdílíme smysl, jde nám o jednu věc. Válka naplňuje naše duchovní prázdno. Nebude mi chybět válka, ale bude mi chybět to, co mi přinášela. Nemohu říci, že jsem byl šťastný uprostřed bojů v Salvadoru, v Bosně nebo v Kosovu, ale měl jsem smysl života, poslání. A tuto vlastnost má láska společnou s válkou, neboť v lásce jsme také schopni nadřadit poslušnost a sebeobětování nad vlastní bezpečnost.“ (Hedges, 2003, s. 158.)

Jan Patočka ani Chris Hedges nenacházejí odpověď na otázku po záhadné přitažlivosti války. Jaký smysl ve válce lidé mohou nacházet? Svobodu k čemu v ozbrojených kon-

fliktech mají? Co má být oním tajemstvím bytí? Hedges si všímá podobnosti lásky a války. Klíčem k porozumění této podobnosti je možná psychoanalytická teorie o tom, že jak láska, tak i válka mají bezprostřední vztah k pudům. V několika svých pracích se pozitivním významem války a násilných konfliktů obecně zabýval Sigmund Freud.

TAJEMSTVÍM BYTÍ JE TANEC SMRTI

Nejsouvisleji se smyslu války Sigmund Freud věnuje v krátkém textu *Proč válka?* (Freud, 1998 b). Tento esej je odpovědí na dopis, v němž ho Albert Einstein žádá, aby předložil psychoanalytické pojetí válečné agresivity. Einstein navrhuje, že míra destrukce, již se člověk v průběhu dějin zasvětil, jasně poukazuje na jakýsi destruktivní pud. Píše: „*Je možná jen jediná odpověď: člověk má v sobě touhu po nenávisti a destrukci*“ (Albert Einstein, in: Nathan – Norden /eds./, 1960).

Sigmund Freud Einsteinovu intuici potvrzuje a podle svých slov pouze upřesňuje. Kořenem agresivity je podle Freudova výkladu pudový činitel, jemuž dává jméno pud smrti, *thanatos*. Vedle sociálních aspektů války zdůrazňuje význam války jako prostředku, jímž je možné uvolnit napětí, které pud smrti vzbuzuje. Dá se tedy říci, že smysl války podle Freuda spočívá v zabíjení; svoboda, kterou člověk ve válce zažívá, je svobodou ničit a zabíjet; tajemstvím bytí je pud smrti.

Pud smrti, který je podle Freudova názoru (Freud, 1999 b) součástí naší vrozené výbavy, se projevuje jako sklon věci zjednodušovat, vracet organické hmotě její anorganický charakter, dezintegrovat živé i neživé systémy. Destrukce je doprovázena slastí a – jak Freud píše – „*dokonce ani destrukce sebe sama neprobíhá bez libidinózní satisfakce*“ (Freud, 1999 a). Pud smrti Freud formuloval v pojmové dvojici s pudem života, kterému říkal Eros: „*Po delším váhání jsme se rozhodli předpokládat, že existují jen dva základní pudy – Eros a destruktivní pud. (Protiklad pudu sebezáchovy a pudu zachování druhu stejně jako další protiklad lásky k sobě a lásky k objektu spadá ještě do rámce Erosu.) Cílem prvního z nich je vytvářet stále větší celky a tak uchovávat, tedy spojování, cílem druhého je naopak rušit tyto souvislosti a tak věci ničit. U destruktivního pudu můžeme myslet na to, že se jeho konečným cílem zdá být převést to, co je živé, do anorganického stavu. Nazýváme jej proto také pudem smrti.*“ (Freud, 1996, s. 76.)

Úvahy o temné pudové síle, která je zodpovědná za destruktivní procesy, se poprvé u Freuda objevují v *Aktuálních poznámkách o válce a smrti* z roku 1915 (Freud, 2002). Freud v nich píše o „*touze po návratu k minulému stavu*“ jako o jedné z podmínek psychického života. Později ve spise *Mimo princip slasti* (Freud, 1999 b) potvrzuje svou tezi o „*potřebě obnovit předchozí stav bytí, která je vlastně veškerému organickému životu*“ (Freud, 1999 b). Předpoklad univerzální tendence k opakování se Freud pokoušel uvést do souladu se svou teorií o dvou pudech v *Nástinu psychoanalýzy*: „*Jestliže předpokládáme, že živé se zde objevilo později než neživé a vzniklo z něj, pak se pud smrti řídí uvedeným pravidlem, podle něž pud usiluje o návrat k dřívějšímu stavu. U Erosu (neboli pudu lásky) nemůžeme takovou aplikaci provést. Vycházela by z předpokladu, že živá substance tvořila kdysi jeden celek, který byl pak roztržen a nyní usiluje o opětné spojení.*“ (Freud, 1996, s. 76–77.)

Freudovy spekulace, založené na rozsáhlé psychoanalytické zkušenosti, potvrzují například empirické výzkumy českého vojenského psychologa Daniela Štrobla (Štrobl, 2006 a; Štrobl, 2006 b), z nichž vyplývá, že reakce na zabití může mít slastný ráz pudového ukojení a psychicky zdraví jedinci se mohou radovat ze zabíjení. Podle jeho názoru mají tyto prožitky pudový základ a zdá se, že *eros* (pud života) a *thanatos* jsou si natolik rovní, že i vybití těchto pudů má u obou stejně orgazmický ráz.

AUTODESTRUKTIVITA A JEJÍ SUBLIMACE

Znamená psychoanalytická hypotéza o existenci pudu smrti, že lidská destruktivita je nutná, protože každý z nás má v sobě touhu zabíjet? Je-li tato touha obecně lidská, není

pak většina z nás dokladem toho, že tato touha nemá pudově neodbytný ráz, protože tak často nepřechází v čin?

S pudem smrti není v psychoanalýze zacházeno jako s termínem označujícím sklon, který je možné posílit nebo potlačit, ale spíše jako s vždy přítomnou silou. Pojem *thanatos* se ve filozofické psychoanalýze nepoužívá pouze ve smyslu podmínek organických jsoacen, ale spíše v širší konceptualizaci univerzálních zákonů, které zakládají dynamický proces, jehož se účastní každá jednotlivá věc i strukturovaný celek. Na *eros* a *thanatos* není nahlíženo jako na vzájemně se vylučující protiklady, ale spíše jako na vzájemně se pronikající aspekty týchž procesů nebo stavů. „V každé erotické tendenci je jádro destruktivního procesu, stejně jako z anihilace roste květ.“ (Manouka, 2004.) Nebo jak píše Jean Laplanche a Jean-Bertrand Pontalis: „*Neexistuje chování, které by postrádalo agresivní funkci.*“ (Laplanche – Pontalis, 1973, s. 17.)

Ve svém *Nástinu psychoanalýzy* Freud píše: „*U biologických funkcí působí oba základní pudy proti sobě anebo se navzájem kombinují. Tak například akt jezení představuje zničení objektu s konečným cílem převtělení, sexuální akt je agresí prováděnou se záměrem nejtěsnějšího spojení. Výsledkem tohoto spolupůsobení obou základních pudů a jejich působení proti sobě je veškerá pestrost projevů života. Mimo rámec života vede analogie obou našich základních pudů ke dvojici protikladů přitažlivosti a odpuzování, jež vládne ve sféře anorganické přírody.*“ (Freud, 1996, s. 77.)

Sigmund Freud se snažil nechápat destruktivní procesy jako neslučitelné s kreativními. Žádoucím způsobem zacházení s destruktivitou není podle psychoanalýzy destruktivní tendence potlačit, ale přeměrovat je tak, aby je bylo možné kreativně využít. Ideální způsob usměrnění pudu smrti by znamenal maximální integraci destruktivních tendencí do psychického systému, v němž jsou plně integrovány i erotické tendence. Jak píše britská filozofka Havi Hannah Carelová, „*Freud se nesnažil klást život a smrt do protikladu jako soupeřící síly, ale spíše chápat život jako podmíněný smrtí. Pojímat život jako konečný proces znamená udílet mu specifický, konkrétní význam, jemuž má být rozuměno skrze smrt.*“ (Carel, 2002.)

Psychoanalýza není tedy instinktivismem, který by tvrdil, že proti lidské destruktivitě nelze dělat víceméně nic. Destruktivitu lze podle psychoanalýzy naopak dobře použít a sladit s ostatními pudovými hnutími. Podmínkou takového sladění různých pudů je jejich zvědomění. Myšlenku zvědomění autodestruktivity vyjádřil Freud etickým imperativem: „... *chceš-li prodloužit život, připrav se na smrt*“ (Freud, 2002). Zvědomění vytěsněných obsahů, zrušení vytěsnění, v tomto případě destruktivity a tématu smrti, je základním předpokladem integrativního procesu, provázání pudu života a pudu smrti.

Má-li ale každý z nás v sobě touhu vraždit, nebylo by lépe, kdybychom si této touhy nevede – podle Freudova názoru – k tomu, že se člověk prostě oddá destrukci?

Odpověď spočívá ve Freudově hypotéze, že pud smrti je primárně zaměřený dovnitř; lidé původně netouží zabít ostatní, ale zabít sebe. Pud smrti není tedy rozhodně pudem válčit. Jedná se o rozkladnou sílu, která je ve své prvotní podobě zaměřena na svého nositele a která se vůbec nemusí aktualizovat násilnou formou. Autodestruktivní tendence jsou podle Freudova názoru normální, biologicky založenou součástí naší mysli, ať už jsme si toho vědomi nebo ne. Autodestruktivní pud se nicméně nemusí aktualizovat v násilném útoku na sebe sama, ale může být sublimován do zdroje chuti měnit sebe sama, „zabít“ ty části sebe sama, které chce člověk nahradit jinými. Sublimace je podle Freudovy teorie nejvyšším obranným mechanismem, jímž je psychický aparát vybaven – na škále, na jejímž druhém konci jsou primitivní štěpení či halucinatorní splnění přání. Podstatou sublimace je odklonění se od primitivního pudového objektu a jeho nahrazení společensky a kulturně přijatelnou hodnotou, přesun obsazení pudového energií z archaického cíle na zralý. Sublimace je proto také jednou z podmínek vzniku a udržování společnosti a kultury. Sublimace není stavem, kterého by psychika mohla dosáhnout a již neopustit,

ale mechanismem, jehož používá v různé míře v různých situacích podle svých možností a potřeb, a proto žádný společenský nebo kulturní stav není definitivní a každý společenský a kulturní člověk je nutně v různé míře frustrován (Freud, 1998 a). Konečné uspokojení pudu smrti může nicméně ego odkládat na pozdější dobu s jistotou, že tento okamžik přijde.

DESTRUKTIVNÍ REVOLUCE

Je-li podmínkou úspěšné integrace pudu smrti do celku psychiky jeho zvědomění, dá se dovodit, že lékem na globalizační úzkost, jak o ní píše Šebek, lékem na současnou (v uvo-zovkách nebo bez uvo-zovek) válečnou situaci je kolektivní zvědomění pudově založené destruktivity. Společensky významné rozšíření vědomí a povědomí, popřípadě víra nebo přesvědčení, o tom, že součástí naší přirozenosti je touha po rozkladu a smrti, by se ne-pochybně projevilo na mnoha úrovních od intimní až po politickou. Zvrat v chápání toho, kdo je nepřítel, náhled autodestruktivní povahy každé agrese a náhled, že každé komplexní jednání má v sobě autodestruktivní aspekt, to vše by znamenalo zvědomění pudu smrti. Takové kolektivní zvědomění by s sebou vedle pocitů osvobození i ohrožení neslo jistě mnohé reálné změny, které by vedly k omezení destruktivních excesů. To by bylo možné nazvat destruktivní revolucí, ve svém explicitním zaměření na pudový aspekt podobnou té, která se ve 20. století odehrála v oblasti sexuality.

Je možné, že taková destruktivní revoluce už probíhá a že současné konflikty jsou její nutnou součástí. Podobně jako výsledkem sexuální revoluce nebylo uvolnění mravů ve smyslu zmnožení sexuálních excesů, ale spíše zvýšená tolerance k mnohosti sexuálních projevů, nebude možná ani současné mezinárodní napětí trvat věčně, ale přejde spíše v toleranci odlišných kultur i jejich latentního nepřátelství. Toto latentní nepřátelství může nicméně zůstat pouze v rovině fantazie, zvláště za přispění náhledu, že jádrem každého nepřátelství je nepřátelství vůči sobě samému. Je obtížné představit si vojáka, který zabíjí jiné, když ví, že co ve skutečnosti chce, je zabít sám sebe.

Úzkost z terorismu možná předchází částečnému návratu vytěsněné destruktivity. Jak píše český psychoanalytik Michael Šebek, „*co se stalo se světovým obchodním centrem, prožívalo hodně lidí ve fantazii dávno předtím... lidé mohou rozpoznat vlastní ničivé fantazie... Lidé byli tragédií nejen zděšení, ale také vzrušení.*“ (Šebek, 2002.) Šebek také hájí Freudovo pojetí *thanatos*: „*Freudova vize pudu smrti... by konečně mohla být revidována a v nějaké reálné formě přijata v dohledném budoucnu.*“ (Šebek, 2002.)

Poukaz na aktivaci destruktivních fantazií je možné nacházet ve fascinaci tématem konce dějin (Fukuyama, 2002), smrti boha (Halík, 2005) a subjektu (Foucault, 1977), v rozšířené víře v blízký konec světa (Boyer, 1992), postmoderní nedůvěře k „velkým příběhům“ (Lyotard, 1984) či v Derridově dekonstrukci (Derrida, 1993).

Může se zdát nepravděpodobné, že by se lidé naší mediteránní kultury natolik změnili, že by opustili zvyk válčit, nahradili ho hamletovským meditováním o vlastní smrti a zvědoměly sebevražedné tendence dokonce kultivovali do podoby zdroje tvořivosti a práce na sobě samém. Nabízí se, že nějaké jiné (například náboženské) zpracování tématu smrti by mohlo svět ochránit rychleji. Nicméně psychoanalýza zůstává v tomto bodě na pozici freudovského racionalismu a individualismu. V tomto smyslu Michael Šebek píše: „*Hledání jistoty v lidském rozumu... je stále nejproduktivnější způsob, jak předejít katastrofám. Freudův »sekundární proces« musí stále překonávat »primární proces« – vliv archaické emo-cionality, která však definuje člověka stejně dobře jako rozum sám.*“ (Šebek, 2002.)

Michael Šebek zde poukazuje na Freudovo rozlišení dvou typů fungování psychického aparátu, dvou rovin, v nichž se pohybuje nebo které v různé míře užívá lidské myšlení, emocionalita i fantazie (srovnej Freud, 2005). Jsou definovány různými zákonitostmi, které organizují asociace psychických obsahů. Zatímco fylogeneticky starší primární proces, typický pro pochody probíhající v nevědomí, se řídí principem slasti – touhou po bezprostředním a okamžitým vybití pudového napětí –, sekundární proces je ovládan racionalitou a logickým řádem, které vyjadřují princip reality.

Myšlenka destruktivní revoluce může nabízet jednu nežádoucí interpretaci, založenou na fantazii, že stržení se do chaosu, v němž nezůstane kámen na kameni, bude vystřídáno novým životem bez špatné, destruktivní části subjektu. Tato víra je součástí perverzního pojetí světa, jak ho popisuje Janine Chasseguetová-Smirgelová (*Chasseguetová-Smirgelová, 2001*). Perverze podle Chasseguetové-Smirgelové spočívá v podlehnutí pokušení překročit limity naší přirozenosti. V perverzi člověk odmítá počítat s reálnými omezeními, která na něj svět klade, a ve svém myšlení nahrazuje realitu fantazijním světem, kde je možné vše. Martin Mahler (*Mahler, 2002*) píše o tom, že tomuto perverznímu pokušení podléhají teroristé, když věří, že násilným ničivým aktem očistí svět od všeho zlého a prorazí cestu nové, ideální éře. Teroristický čin podle jeho názoru „*představuje symbolickou amalgamací všeho se vším a je alchymickým okamžikem zrození nového (teroristova) já a objektu. Z nerozlišenosti těl se má počínat další, nebeská kapitola jeho existence.*“ (*Mahler, 2002.*) Tato perverzní víra nicméně odporuje koncepci *thanatos* jako naší vrozené čili doživotní výbavy. Navrhovaná destruktivní revoluce nemůže tedy znamenat odezdání se zničujícím chaosu teroristických a jiných násilných činů.

Britská analytička Irene Bloomfieldová ve svém článku o možnostech „*aplikovat vhledy získané z psychoanalýz k ovlivnění konstruktivních změn v rámci kultur*“ cituje úvahu holandského teologa Franse Andrienssena: „*Chaos je tajemství života, ... konfrontuje nás se všemi děsivými... součástmi našeho života, ale je také zdrojem naší touhy. Pro nastolení obnovy je někdy třeba se k němu vrátit.*“ (*Frans Andrienssen, citováno dle Bloomfield, 2001.*) To ale nemusí znamenat chaos kolem sebe destruktivně šířit ani mu vnitřně propadnout. „*Poradit si s chaosem znamená být s ním v kontaktu i jinak, než s ním jen bojovat.*“ Bloomfieldová dále píše: „*Je třeba prosadit tyto vhledy do psyché našich institucí a našich společností, pokud má dojít k zásadním změnám v lidském skupinovém chování.*“ (*Bloomfield, 2001.*)

* * *

Uplatníme-li analytický pohled na válku důsledně, je nutné ji interpretovat jako symptom, který není tím, co je třeba bezprostředně léčit. Instituci války je třeba spíše interpretovat jako externalizaci vnitrosociálního konfliktu, který je živěn intrapsychickými konflikty jednotlivců. Pochopit ji jako obranu proti něčemu vědomě nepřijatelnému, snad proti dovnitř zaměřenému pudu smrti. Od instituce války je možné se osvobodit pouze za podmínky pochopení jejího vnitřního zdroje.

Aplikace psychoanalytických východisek ve filozoficko-dějinném pohledu na globální existenční úzkost, která je afektivním doprovodem ekonomicko-sociální globalizace, vede tedy k návrhu chápat ji jako možný počátek destruktivní revoluce, spočívající v širším sociálním a prakticky realizovaném zvědomění pudově založené autodestruktivnosti. Léčba na zmíněné souvislosti globalizačního procesu nespočívá tedy v deglobalizaci, ale v pochopení obranné reakce proti úzkosti, jež je s globalizací předvídatelně spjata. Jak píše český psychoanalytik Václav Mikota, „*vrahem se snadněji stane ten, kdo si navykl nic nevědět o své zlosti, než ten, kdo si uvědomuje, že má vražedný vztek a něco si myslí o jeho příčině*“ (*Mikota, 1999*).

Literatura

- Bloomfield, Irene (2001): Pryč z chaosu: tvořivé a destruktivní vztahy. Revue psychoanalytická psychoterapie, ročník III (léto 2001), číslo 1, s. 40–45.
- Boyer, Paul S. (1992): When Time Shall Be No More. Prophecy Belief in Modern American Culture. Cambridge: Harvard University Press, 1992.
- Carel, Havi Hannah (2002): Born to be Bad: Is Freud's Death Drive the Source of Human Evilness? Paper at the Conference 3rd Global Conference: Perspectives on Evil and Human Wickedness, Anglo-American College, Prague, Czech Republic 2002, <http://www.wickedness.net/Carel.pdf>
- Castel, Robert (2005): Die Stärkung des Sozialen: Leben im neuen Wohlfahrtsstaat. Hamburg: Hamburger Institut für Sozialforschung, 2005.
- Derrida, Jacques (1993): Texty k dekonstrukci: práce z let 1967–72. Bratislava: Archa, 1993.

- Foucault, Michel (1977): *Nietzsche, Genealogy, History*. In: Bouchard, Donald F. (ed.): *Language, Counter-Memory, Practise: Selected Essay and Interviews*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1977.
- Freud, Sigmund (2002): *Aktuální poznámky o válce a smrti*. In: Freud, Sigmund: *Spisy z pozůstalosti 1892–1938*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, kn. 17. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 2002.
- Freud, Sigmund (1999 a): *Ekonomický problém masochizmu*. In: Freud, Sigmund: *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920–1924*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, kn. 13. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1999.
- Freud, Sigmund (1999 b): *Mimo princip slasti*. In: Freud, Sigmund: *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920–1924*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, kn. 13. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1999.
- Freud, Sigmund (1996): *Nástin psychoanalýzy*. In: Freud, Sigmund: *Spisy z pozůstalosti 1892–1938*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, kn. 17. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1996.
- Freud, Sigmund (1998 a): *Nespokojenost v kultuře*. Praha: Hynek, 1998.
- Freud, Sigmund (1998 b): *Proč válka?* In: Freud, Sigmund: *Spisy z let 1932–1939*. Sebrané spisy Sigmunda Freuda, kn. 16. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek, 1998.
- Freud, Sigmund (2005): *Výklad snů*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2005.
- Fukuyama, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.
- Halík, Tomáš (2005): *Nietzsche a filosofie náboženství*. In: Kružík, Josef – Novotný, Jaroslav (eds.): *Nietzsche a člověk. Kořeny filosofické antropologie v myšlení Friedricha Nietzscheho*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2005, s. 9–12.
- Halliday, Fred (2001): *Two Hours That Shook the World: September 11, 2001 – Causes and Consequences*. London: Saqi Books, 2001.
- Hedges, Chris (2003): *War Is a Force That Gives Us Meaning*. New York: Anchor Books, 2003.
- Chasseguetová-Smirgelová, Janine (2001): *Kreativita a perverz. Psychoanalýza lidské tendence posouvat hranice reality*. Edice Spektrum. Praha: Portál, 2001.
- Choi, Joungwha – Kwon, Kyoung-Nan – Lee, Mira (2007): *Understanding Materialistic Consumption: A Terror Management Perspective*. *Journal of Research for Consumers*, Issue 13 (2007), <http://www.jrconsumers.com/index>
- Johnson, Haynes (2005): *The Age of Anxiety: McCarthyism to Terrorism*. Orlando: Harcourt, 2005.
- Kleinová, Melanie (2005): *Závist a vděčnost a další práce z let 1946–1963*. Praha: Triton, 2005.
- Laplanche, Jean – Pontalis, Jean-Bertrand (1973): *The Language of Psycho-Analysis*. New York: W. W. Norton, 1973.
- Lyotard, Jean-François (1984): *The postmodern condition: a report on knowledge*. [Edited by, translated by Geoff Bennington – Brian Massumi.] Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984.
- Mahler, Martin (2002): *Vnitřní realita sebevražedného teroru*. *Revue psychoanalytická psychoterapie*, ročník III (zima 2002), číslo 2, <http://psychoanalýza.cz/Sources/Articles/Mahler-VnitřníRealitaST.asp>
- *Managing Traumatic Stress (2004): Coping With Terrorism*. Report of American Psychological Association (APA). APA Help Center from the American Psychological Association, 2004, <http://www.apahelpcenter.org/articles/article.php?id=161>
- Manouka, Peggy (2004): *Eros and Thanatos, Eros and War, Eros and Betrayal*. Paper at the Conference, 2004, <http://www.inter-disciplinary.net/ci/erotic/er1/manouka%20paper.pdf>
- Mikota, Václav (1999): *Jak ohrožuje výkon profese analytikovu narcistickou rovnováhu*. *Revue psychoanalytická psychoterapie*, ročník I (zima 1999), číslo 2, s. 4–9.
- Nathan, Otto – Norden, Heinz (eds., 1960): *Einstein on Peace*. New York: Schocken Books, 1960, s. 186–203.
- Patočka, Jan (1990): *Války 20. století a 20. století jako válka*. In: Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990.
- Singer, Peter W. (2005): *Children at War*. New York: Pantheon Books, 2005.
- Šebek, Michael (2002): *Být či nebýt po americké tragédii 11. září 2001*. *Revue psychoanalytická psychoterapie*, ročník III (zima 2002), číslo 2, s. 41–45.
- Štrobl, Daniel (2006 a): *Možné změny psychosociálního klimatu západní a české společnosti v souvislosti s teroristickými útoky na Spojené státy americké a střednědobým geopolitickým vývojem*. Praha, 2006, <http://strobl.kvalitne.cz/publikace.htm>
- Štrobl, Daniel (2006 b): *Psychoanalytický pohled na zabití*. Referát určený pro 13. psychoanalyticko-psychotherapeutické sympozium, Opočno, 2006, http://kutnahora.15zzb.cz/strobl_clanky/zabitipsych.pdf